

Lietuvos šaulių sąjunga – istoriko taikiklyje (apie Mindaugo Nefo disertacijos „Lietuvos šaulių sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje 1919–1940 metais“ gynimą)

Stanislovas Stasiulis

Lietuvos šaulių sąjunga – pilietinės visuomenės ir pilietiškų žmonių organizacija, kuri savo veikloje neapsiriboja vien valstybės gynybinės galios stiprinimu, bet ir vykdydama savo švietėjišką veiklą ugdo bei skleidžia pilietiškumą, patriotiškumą, pagarbą savo šaliai. Šie tikslai buvo aktualūs Vasario 16-osios nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.), tokiais liko ir Kovo 11-osios nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje. Todėl Šaulių sąjungos įkūrėjas Vladas Putvinskis 1927 m. suformuluoti dešimt įsakymų šauliams gali būti puikiu orientyru ne tik šauliui, bet ir kiekvienam piliečiui, leidžiančiu ir padedančiu priimti sprendimus kiekviename klampios kasdienybės žingsnyje.

Kitais metais Šaulių sąjunga minės garbingą šimto meto jubiliejų, kuris, kaip ir žmogaus gyvenime, leidžia apmąstyti pasiektus laimėjimus ir praeityje padarytas klaidas. Būtent Šaulių sąjungai neabejingi žmonės kartu su akademinė bendruomene 2017 m. rugsėjo 28 d. rinkosi į Prezidento Valdo Adamkaus biblioteką, kurioje Mindaugas Nefas gynė Vytauto Didžiojo universitete parengtą disertaciją „Lietuvos šaulių sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje 1919–1940 metais“ (mokslinis vadovas – prof. dr. Jonas Vaičenonis). Disertacijos gynimo tarybą sudarė: pirmininkas – doc. dr. Arūnas Streikus (Vilniaus universitetas) ir nariai: prof. dr. Vygantas Vareikis (Klaipėdos universitetas), dr. Algimantas Kasparavičius (Lietuvos istorijos institutas), dr. Vytautas Jokubauskas (Klaipėdos universitetas), dr. Tomaszas Błaszczakas (Vytauto Didžiojo universitetas).

Disertaciją sudaro įvadas, penkios dėstymo dalys, kuriose autorius apžvelgia šaulių ideologines nuostatas, Vladas Putvinskis indėlių kuriant bei vystant organizacijos veiklą, ideologinės sklaidos priemones, Šaulių sąjungos santykius su politine valdžia, ir išvados. M. Nefas, išsamiai pristatydamas savo tyrimą, kalbą baigė esminiu klausimu, kuriuo užbaigiama ir jo disertacija: kokios priežastys lėmė, kad Šaulių sąjunga, turėdama gausų būrį narių ir sekėjų, nebandė priešintis 1940 m. sovietų okupacijai? Atsakydamas į šį

klausimą autorius pirmiausia išskiria tris organizacijos gyvavimo etapus: V. Putvinskio vadovavimo etapą, kuriam mirus, jį pakeitė A. Žmuidzinavičius, užsiėmęs politine konjunktūra, kuri pasibaigė 1935–1936 m. įvykdyta Šaulių sąjungos reorganizacija ir šios organizacijos pajungimu politinei ir karinei to meto valdžiai. Būtent pastarasis faktorius ir buvo esminė priežastis, užkirtusi kelią sovietų okupacijos akivaizdoje, 1940 m., įgyvendinti organizacijos tikslus, susijusius su šalies gynyba.

M. Nefui pristačius savo darbo rezultatus, eilė pasisakyti teko disertacijos gynimo tarybos nariams. Prof. dr. Vygantas Vareikis pabrėžė, kad visa Šaulių sąjungos veikla tarpukariu buvo vertinama nevienareikšmiškai, ypač atsižvelgiant į archyvinius duomenis apie girtuokliavimą, ginklų demonstravimą, smurto ir kitus atvejus. Dėl šių priežasčių, anot profesoriaus, Šaulių sąjungos vaidmenį būtina vertinti atsižvelgiant į platesnį politinį, visuomeninį, socialinį tarpukario Lietuvos kontekstą. Esminė diskusinė profesoriaus išsakta pastaba lietuvių disertacijoje nagrinėjamus šaulių kiekybinius rodiklius tarpukario Lietuvos visuomenėje. Anot prof. dr. V. Vareikio, disertacijos autoriaus minimas 3 proc. šaulių skaičius nėra mažas, ypač atsižvelgiant į objektyvią realybę, kad lyderių visuomenėje negali būti daug.

Panašius diskusinius klausimus išsakė ir dr. Vytautas Jokubauskas. Anot jo, keltinas klausimas ne tik apie kiekybinį šaulių skaičių tarpukario Lietuvoje, bet ir kokybinį, t. y. kokius sekėjus siekė pritraukti Sąjunga, ar buvo siekiama kiekybės, ar vis dėlto laukta „elitinių“ narių. Kita pastaba, išsakta disertacijos gynimo tarybos nario, sietina su Šaulių sąjunga ir platesniu tarpukario Lietuvos kontekstu. Anot dr. V. Jokubausko, disertacijos skaitytojui gali kilti klausimas, koks buvo Sąjungos santykis su lietuvių išėivija, atskiromis šaulių grupėmis (pvz., moterimis ir kt.), miestų proletaru, samdomais žemės ūkio darbininkais, tautinėmis mažumomis, atskirų religinių konfesijų atstovais.

Atsakydamas į šias Klaipėdos universiteto mokslininkų pastabas ir klausimus, M. Nefas pabrėžė, kad dalis problemų, iškeltų prof. dr. V. Vareikio ir dr. V. Jokubausko, yra pagrįstos ir jas ketina plėtoti tolesniuose savo tyrimuose. O atsakydamas į klausimus apie šaulių kiekybinius rodiklius tarpukario Lietuvos visuomenėje, disertantas akcentavo, kad Sąjunga savo veikla ir tikslais orientavosi į platesnes visuomenės grupes, todėl tik 3 proc. šaulių visoje tarpukario visuomenėje nėra didelis skaičius.

Suteikus žodį kitam disertacijos gynimo tarybos nariui dr. Algimantui Kasparavičiui, pastarasis išsakė nemažai pastebėjimų ir diskusinių klausimų, liečiančių M. Nefo tyrime nagrinėjamą Šaulių sąjungos veiklą ir jos santykį su politiniu, socialiniu, ekonominiu, kultūriniu tarpukario Lietuvos kontekstu. Anot dr. A. Kasparavičiaus, jei disertantas, remdamasis platesniu teoriniu pagrindu, būtų išsamiau pristatęs ir nagrinėjęs šį kontekstą, tai būtų galėjęs atskleisti Sąjungos veiklą daug platesniame, įvairesniame lauke ir suteikti savo teiginiams bei išvadoms įvairesnių spalvų.

Atsakydamas į tarybos nario pastabas, M. Nefas pabrėžė, kad nemaža dalis įvardytų kontekstinių pastabų disertacijos tekste yra nagrinėjamos, nors ir galėjo būti labiau išskirtos, kontekstualizuotos. Pavyzdžiui, vertinant Šaulių sąjungos ir tautinių mažumų

santykį, reikėjo pabrėžti, kad, be darbe nagrinėjamų Šaulių, veikė ir Lietuvos žydų įkurta – Žydų karių, dalyvavusių Nepriklausomybės kovose, – sąjunga. Būtent su šia organizacija savo veiklą siejo Lietuvos žydų bendruomenė, tačiau abi organizacijos palaikė artimus ryšius ir bendradarbiavo. O dėl politinių priežasčių, Vilniaus klausimo santykiai su lenkų, vokiečių tautinėmis mažumomis buvo daug komplikotesni ir šaltesni.

Pagaliau garbė pasisakyti teko kitam gynimo tarybos nariui Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkui dr. Tomaszui Błaszczakui. Tarybos narys turėjo panašią pastabą, kaip ir kiti pasisakiusieji mokslininkai, todėl išskyrė keletą pastebėjimų apie disertacijos struktūrą ir atskirus joje nagrinėjamus aspektus, kurie galėjo būti išplėsti ir aptarti plačiau. Dr. T. Błaszczako požiūriu, M. Nefo disertacijoje akcentuojama Šaulių sąjungos raidai dariusių panašių užsienyje veikusių organizacijų pavyzdžiai, ypač Čekoslovakijos „Sokol“ ir suomių „Suojeluskinta“, tačiau neatsižvelgiama į „lenkiškąjį“ faktorių. Anot tarybos nario, tokį klausimą kelti skatina pačio V. Putvinskio išreikštas įspūdis apie lenkų legionus, kurių įkūrimas buvo tiesiogiai susijęs su „Šaulių sąjungos“ ir kitų lenkiškų paramilitarinių organizacijų performavimu į atskirą karinį vienetą Austrijos–Vengrijos kariuomenėje Pirmojo pasaulinio karo pradžioje. Tokiu būdu M. Nefo tyrime lieka iki galo neišaiškinta Lietuvos šaulių sąjungos pavadinimo genezė, o buvusiose Austrijos–Vengrijos imperijos teritorijose veikusi „Schützen-verein“ versija taip ir nebuvo išnagrinėta.

Kitas pastebėjimas, išsakytas dr. T. Błaszczako, susijęs su „baltarusiškuoju“ faktoriumi, kuris iki 1923 m. Lietuvos šaulių sąjungos veikloje buvo svarbus, ypač propagandiniame kare su Lenkija bei organizuojant „partizanų judėjimą“ už demarkacinės linijos. 1920 m. Vilniuje buvo pradėjusios organizuotis net baltarusiškos šaulių grupės, o 1923 m. Lietuvoje pradėjo kurtis Baltarusių šaulių sąjunga. Nors šie faktai, anot tarybos nario, galbūt ir neatliko reikšmingo vaidmens lietuvių ir baltarusių santykiuose, bet, kita vertus, negalėjo likti nepastebėti Šaulių sąjungos valdžios.

Pasisakius visiems disertacijos gynimo tarybos nariams, savo žodį apie M. Nefo atliktą tyrimą tarė ir tarybos pirmininkas doc. dr. Arūnas Streikus. Anot jo, atsižvelgiant į jau esamų šaulių istorijos tyrimų kontekstą, autoriaus sprendimas pažvelgti į šaulių istoriją per ideologinę prizmę buvo iš esmės teisingas ir perspektyvus, nes idėjiniai aspektai, o ypač šauliškos ideologijos santykio su kitomis pasaulėžiūrinėmis srovėmis problematika, buvo nepelnytai atsidūrusi kitų istorikų dėmesio periferijoje. Nepaisant M. Nefo atlikto kvalifikuoto Šaulių sąjungos tyrimo, doc. dr. A. Streikus turėjo ir keletą pastabų, susijusių ne tik su disertacijos trūkumais, bet ir su galimomis tolesnio tyrimo linijomis.

Pirma, nagrinėjant šaulių veiklą per ideologinę prizmę, darbe galėjo būti plačiau aptartas santykis su to meto vyravusiomis ideologijomis: komunizmu, nacizmu ir fašizmu, politine katalikybe arba krikščioniškąja demokratija. Anot doc. dr. A. Streikaus, M. Nefo tyrime daugiausia dėmesio skiriama šaulių santykiams su ideologiškai giminingais skautais, jaunlietuviams, o santykis su katalikiškos pakraipos ateitininkais ir pavasarininkais, kurių veiklą tautininkai varžė, aptartas labai fragmentiškai, be to, šaulių

požiūris į pogrindyje veikusią LKP ir socialistinės pakraipos judėjimus liko už tyrimo ribų. Doc. dr. A. Streikaus teigimu, žvelgiant iš ideologinių nuostatų perspektyvos, labai įdomus galėtų būti ir šaulių santykio su Katalikų bažnyčia aspektas, pavyzdžiui, keliant klausimus: kokia buvo šaulių laikysena ketvirtajame dešimtmetyje kilusio konflikto tarp Bažnyčios ir tautininkų valdžios akivaizdoje? Kaip tai galėjo paveikti šaulių ideologijos sklaidą ir šaulio įvaizdį visuomenėje?

Antra, disertacijos autorius galėjo plačiau atskleisti ketvirtajame dešimtmetyje įvykusius šaulių ideologijos pokyčius. Anot doc. dr. A. Streikaus, būtina drąsiai kelti ir atsakyti į klausimą, ar išsižadėję dviejų kertinių savo ideologijos nuostatų – demokratiškumo ir visuomeniškumo (savanoriškumo) – ir tapę vienu iš autoritarinę valdžią aptarnaujančių darinių, priklausomybė kuriam nemaža dalimi jau buvo nulemta karjerizmo, Lietuvos šauliai neprarado savo ideologinės tapatybės?

M. Nefui padėkojus už gynimo tarybos narių išsakytas pastabas ir komentarus, žodį tarė ir disertanto mokslinis vadovas prof. dr. Jonas Vaičėnionis, kuris padėkojo už bendradarbiavimą visus darbo rengimo metus, o kartu už įdomią akademinę diskusiją, trukusią beveik tris valandas. Tarybos nariams po neilgų diskusijų priėmus sprendimą, tarybos pirmininkas doc. dr. A. Streikus paskelbė, kad M. Nefui suteikiamas humanitarinių mokslų istorijos mokslų daktaro vardas, su kuo ir sveikiname.